DESPRE UN MOTIV DECORATIV MAI PUȚIN CUNOSCUT DIN SUD-ESTUL EUROPEI

Silviu Oța

ON A LESS KNOWN DECORATIVE MOTIF OF SOUTH-EASTERN EUROPE

Abstract: In time, especially during the last century, in SE Europe have been discovered a few earrings with an ornament less used in the Balkan area. We are talking about those items known under the generic title of *Cumanian-type earrings* or earrings with Cumanian-type elements. One can notice, however, that beside them there are also other items decorated similarly, yet whose geometric figure used may be different (pyramids, paraboloids, cones and tetrahedrons). In order not to produce confusions, I have chosen to analyze all the above-mentioned models.

This study comprises a catalog of the SE European discoveries, the analysis of the context the items have come from, their relative and absolute dating and the repartition of the forms of ornamental work for each type of items.

Following this analysis, we can say that four types of ornamental work have emerged, made of silver sheet, golden sheet, bronze sheet or silvered bronze.

Depending on the models of earrings on which they appear, several types and subtypes of earrings can be distinguished.

In chronological order, the first decorative group is made up of the earrings decorated with paraboloids. From a geographic viewpoint, these earrings comprise two areas of circulation.

The first one is in the Dalmatian area. Their chronology is circumscribed by the 9th-10th (11th) centuries. From a typological viewpoint, we can discern two large groups. The first is made up of the items discovered in the cemeteries of *Bribir*, *Brenkovac* and *Biskupija*. They are characterized by the setting decorated with three lines of paraboloids. Among them, three variants can be distinguished: 1) the items of *Bribir*, 2) the items of *Brenkovac*, 3) the item of *Biskupija*.

The second group is represented by a item discovered at *Biskupija*.

The second region of circulation is in the East Balkan area. The items found here are of a later date and belong to the 14th century. In this case the items are formally almost identical, yet the material they are made of and the number of their pendants differ. According to this criterion, we can discern three variants: 1) the item of *Coconi*, 2) the items of *Dobrogled*, 3) the earring of *Isacceia-Burg*, 4) a pair of earrings of *Divdiadovo* and 5) another pair with two spherical settings coming from the same locality. The fact that they are made of different materials (bronze, silvered bronze and gold) suggests that they come from different workshops. The limitation of their circulation to the NE Balkans suggests that it is here that their manufacturing and use was in fashion and we can only talk about a product used regionally.

A second decorative group is made up of cones. Here, as well, we can make a distinction between several types, groups and sub-groups of earrings on which this decorative work appears.

The simplest type is made up of the earring discovered at *Enisala*, decorated with just one setting. From the viewpoint of the geographic repartition, it is circumscribed by the N and W Pontic area, controlled by the Turkic tribes. Its chronology suggests a dating to the 12th-13th centuries.

The second type comprises the earrings decorated with three settings (*Braničevo-Rudine*, *Kalna*, *Cernăuți*, *Prilep*, *Cuptoare-Sfogea*, *Păcuil lui Soare*, *Jiana Mare*). According to the way in which the ring of the earring was executed, we can distinguish two types, namely simple and made up of Turkic-style wires. Within each of these two types, we can discern several groups, according to the characteristics of execution of the rings and settings.

The first group comprises the items found at *Braničevo* and *Kalna* (simple rings of the earrings, identical decorative work on all the three pendants, different dimensions of the settings). The similitude of manufacturing and the area of circulation suggest that they come from a common workshop from the Middle Danube which functioned some time towards the end of the 13th century and eventually at the beginning of the future century.

The second group comprises the items that have the lateral pendants decorated differently from the central one (*Cernăuți*, *Voinești*, *Prilep*, *Cuptoare-Sfogea*, *Păcuil lui Soare* and *Jiana Mare*).

The first sub-group is made up of the items of *Cernăuți* (simple ring of the earring).

The second is made up of the items whose ring is made of torc-type wire (*Voinești, Voinești, Prilep, Cuptoare-Sfocea, Păcuiul lui Soare*). Depending on the model of the decorative work found on the central pendant and according to the way the lateral pendants were executed, the following variants can be distinguished:

- a. Prilep, Cuptoare (perforated lateral settings).
- b. Voinești (lateral settings decorated with pseudo-granules).
- c. Păcuiul lui Soare (lateral settings made of discs).

To these can be added one more item, namely the one discovered in the treasure of *Jiana Mare*. In this case, we do not know for sure whether the ring of the earring was simple or made in a torc-style manner. The analogies to similarly decorated items suggest that most of the earrings decorated with ellipsoid-shaped settings had their ring made of two wires put together in a torc-style manner. In this sense, I would quote the items of *Olteni, Jiana Mare* and *Jidosița*.

Their chronology indicates the use of these earrings beginning with the last quarter of the 13th century until the first 20 years of the 15th century.

The third decorative group comprises items decorated with pyramids made of metallic sheet. In this case, we can single out two groups. The first of them is constituted of earrings with a simple ring (*Skravena, Drobeta-Turnu Severin, Stara Zagora* and *Şumen*). If the items of the first two localities are extremely similar, those of *Stara Zagora* and *Şumen* suggest different manufacturing workshops. The chronology of the first ones is quite clear, being situated in the second quarter of the 13th century.

On the basis of the relative chronology can be dated as well the items of *Stara Zagora* and *Şumen*, namely very probably the boundary between the 13th and the 14th century.

The second group is made up of the earrings discovered at *Dragijevo*. Considering their decorative features, they can be divided in their turn into two sub-groups. The first is made up of the pair of earrings with perforated lateral pendants. The second is represented by the third earring in the treasure. Their dating has been made especially based on an absolute chronology, towards the end of the 13th century and the beginning of the 14th century. To these items can be added a partially destroyed item coming from an unknown locality in Bulgaria.

A fourth decorative group is made up of the item of *Nikopolis*. It can be dated to the 14th century based on its manufacturing and decorative features.

Following this analysis, we can say that we are in front of several decorative models in relief applied on the pendant of some earrings, without being able to attribute them from an ethnic viewpoint. The fact that they appear as paraboloid, pyramid, cone or tetrahedron does not represent anything else but variations and local preferences of the population or of the artisans who manufactured these items. Another argument would be that they appear on several types of earrings, not just on a particular one.

At the same time, the attempt of attributing the biconical pendant to the influences of the Cumanian population is wrong. They can be found among the jewelry found in this region long before the Cumans' coming to different SE European regions. Not even the style of the decorative work can be connected to a peculiar population. We would rather say that it was in fashion in certain areas and during certain periods of time. The use of the term *Cumanian-type earrings* is rather due to some archeologists' desire to distinguish between a certain model of earrings and others (sometimes those with a biconical pendant). This tendency is caused as well by the fact that in this way they want to prove or at other times to remark the influence of the Cumanian goldsmiths, making a difference between them and the others that were active among the other populations of SE Europe. It is for the same purpose that the argument of the supplementary decorative work applied to the pendants of certain earrings was used. This desire has led to confusions between different types of earrings such as for instance the *Tokaj-type earrings* and the *Cumanian-type earrings*.

Keywords: gold, silver, bronze, earring, treasure, tomb, cone

Cuvinte cheie: aur, argint, bronz, cerce, tezaur, mormânt, con

De-a lungul timpului, mai ales în ultimul secol, au fost descoperiți în sud-estul Europei câțiva cercei cu un ornament mai puțin utilizat în arealul balcanic. Este vorba de acele exemplare cunoscute sub denumirea generică de *cercei de*

tip cuman sau cu *elemente de tip cuman*¹. Se poate observa însă că în afara lor mai există și

¹ Termenul de *cercei de tip cuman* apare în literatura de specialitate din România pentru a delinii exemplarele care pe pandantiv au montate ornamente în formă de conuri. La aceasta se adaugă faptul că toate tipurile de decor (conuri, piramide, paraboloide și tetraedre) pot

piese decorate asemănător, dar forma geometrică spațială utilizată poate fi diferită (piramide, paraboloid și tetraedre). Pentru a nu crea confuzii, analiza care urmează a luat în considerare toate modelele ornamentale amintite.

Studiul de față, nu își propune să realizeze o tipologie a acestor piese, ci să aducă în discuție decorul care individualizează exemplarele menționate.

Intenția este aceea de a selecta tipurile de cercei la care a fost sesizat ornamentul în formă de con și variantele sale, executate din foiță de aur, argint, bronz sau bronz argintat. De asemenea, stabilirea formelor geometrice utilizate pentru confecționarea decorului aplicat pe pandantivul sau montura cerceilor. Plecând de la aceste observații se pot indica relativ zonele de producție și aria de difuzare a pieselor.

O altă precizare trebuie realizată, anume că în decursul timpului se poate constata că motivul decorativ studiat și variantele sale, pe cercei de diverse tipuri, a început să fie executat și din granule de argint. Pentru piesele din actualul spațiu românesc sunt de amintit cazurile câtorva cercei descoperiți la *Enisala*², *Drobeta-Turnu-Severin*³, *Zăvoaia*⁴, *Jiana Mare*⁵, *Măicănești-Străulești*⁶ și un exemplar

apărea pe cercei diferiți tipologic. De aceea este discutabil dacă piesele amintite se mai justifică a fi considerate „de tip cuman” sau nu, și dacă nu mai degrabă conțin *elemente decorative de tip cuman*. De asemenea trebuie văzut care tipuri de cercei apar în complexe funerare care ar putea fi atribuite populațiilor turkice, precum și frecvența lor în astfel de complexe. La aceasta se adaugă faptul că în literatura de specialitate și alți cercei, anume cei cu pandantiv biconic, au fost considerați uneori ca fiind tot de tip cuman. Analizat nu într-o ordine anume, putem spune că o parte a celor care au descoperit astfel de piese și a celor care le-au studiat, se constată două tendințe. Prima este aceea de a descrie pur și simplu piesa, fără altă apreciere (Constantinescu 1972, 100; Diaconu, Baraschi 1977, 125; Dumitriu 2001, 39–40, 112). O a doua grupă este constituită din arheologi care includ în acest tip de cercei piesele care au pe verigă o montură centrală decorată printre altele cu conuri și altele două (n. n. monturi) mai mici, dispuse în lateralul celei dintâi (D. Țicu, S. Oța, D. Gh. Teodor). Aproximativ aceleași tendințe se observă și în literatura de specialitate din spațiul balcanic.

² Dumitriu 2001, 107, Taf. 16/5–6.

³ Dumitriu 2001, 123, Taf. 23/4. În text, la pagina indicată, apare cu numărul 5, iar în ilustrație cu numărul 4.

⁴ Dumitriu 2001, 139, Taf. 51/3–4.

⁵ Dumitriu 2001, 127, Taf. 39/1–2, 2 a, 4, 5, 5a.

⁶ Dumitriu 2001, 129, Taf. 93/11.

cu loc de descoperire necunoscut⁷ (Țara Românească). Altele au fost executate din sâme și granule, ca în cazul unor piese din spațiul croat, de la *Biskupija-Crkvină*⁸, *Biljane Donje-Begovača* (M. 228)⁹, *Đevrske*¹⁰. Pe acestea, însă nu le voi avea în vedere.

Repertoriul descoperirilor

I. România

Necropolă

I.1. Cuptoare (com. Cornea, jud. Caraș-Severin)

Punct: Sfogea; **ansamblu:** necropolă de înhumatie.

Mormântul 189, plan; individual; înhumatie; **inventar:** doi cercei de tîmplă, din argint, de tip Tokaj sau, după alte tipologii, de tip cuman (Pl. 2/7–8). Veriga este dintr-o sârmă de argint pusă în două și torsionată. Pe ea au fost montate două sfere ajurate, de aceeași dimensiune, de o parte și de alta a unei sfere centrale, mai mari, decorată cu conuri din foiță de argint, în vârful cărora sunt piramide de câte patru granule. Monturile au fost fixate pe verigă cu sârmă de argint.

Bibliografie: Țicu 1993, 245, 268, fig. 11/5–6; Țicu 1998, 37, 163, fig. 45/5–6; Oța 2008, 97, 231–232, Pl. 55/8–9; Oța 2009a, 80, 84, 96, fig. 3/5; Țicu 2009, 188–189, 261, fig. 21; Oța 2010, 117–118, 121, Pl. 3/1–2.

I.2. Enisala (com. Sarichioi, jud. Tulcea)

Punct: Burg; **ansamblu:** necropolă de înhumatie.

Cercel din bronz (Pl. 1/14), provenit dintr-un mormânt. Veriga este circulară în secțiune. Pe ea a fost introdus un pandantiv sferic decorat pe fiecare jumătate cu câte patru conuri din foiță de bronz. De o parte și de alta a sa, în jurul verigii, pentru fixare, este înfășurată sârmă simplă.

Bibliografie: Dumitriu 2001, 39, 107, Taf. 70/11.

Așezare

I.3. Coconi (com. Mănăstirea, jud. Ilfov)

Punct: Căldarea; **ansamblu:** așezare.

Cercel din cupru, din bordeiul nr. 29. **Cercelul** are veriga circulară în secțiune (Pl. 1/6). Montura centrală, a fost confecționată prin lipirea a două semisfere. Zona centrală are lipite trei sârme filigranate. Decorul constă în opt protuberanțe în formă de paraboloid, câte patru pe fiecare jumătate.

⁷ Dumitriu 2001, 141, Taf. 48/16.

⁸ Jelovina 1976, T. XX/11–12.

⁹ Jelovina 1976, T. XL/4–5.

¹⁰ Jelovina 1976, T. LXI/1–2.

La baza lor este câte un cadru circular de sârmă filigranată, iar spre vârf câte o mică granulă. Pe verigă, de o parte și de alta a sa a fost înfășurată o sârmă filigranată. În locurile în care aceasta se termină, au fost realizate două muluri de sârmă înfășurată în formă de arc.

Bibliografie: Constantinescu 1972, 100, 247, Pl. XIII/7; Dumitriu 2001, 39, 116, Taf. 87/7.

Tezaure

I.4. Jiana Mare (com. Jiana, jud. Mehedinți)

Punct: necunoscut; **ansamblu:** tezaur.

Observații: piesa cu trei pandantive, este din argint, cu veriga ruptă (Pl. 2/11). Monturile laterale, mai mici decât cea centrală. Pe pandantivele laterale, conurile sunt dispuse în partea centrală. Vârful lor a fost ornamentat cu granule. Pe verigă, între monturi este sârmă de argint filigranată. Pandativul central, destul de deteriorat a fost la rândul său ornamentat cu conuri din foiță de argint, dispuse pe două rânduri. Piesa a fost găsită în asociere cu monede emise în timpul lui Mircea cel Bătrân (1386–1418) și Mihail I (1418–1420).

Bibliografie: Dumitriu 2001, 127, Taf. 39/3.

I.5. Păcuiul lui Soare (com. Ostrov, jud. Constanța)

Punct: cetatea bizantină; **ansamblu:** tezaur din nivel de locuire datat în cursul secolului al XIV-lea.

Cercel din argint aurit, cu trei monturi pe verigă (Pl. 2/10). Aceasta din urmă a fost confecționată dintr-o sârmă groasă pusă în două pe un anumit segment, apoi torsionată. În spațiile libere rămase a fost introdus un fir filigranat. Montura centrală, de formă sferică a fost decorată pe centru cu un brâu de sârmă îndoită în formă de spirală sau arc, flancată de câte o alta mai subțire, filigranată. Pe fiecare emisferă care formează pandativul central sunt câte patru conuri din foiță metalică, iar la baza și la vârful lor este câte un cadru circular de sârmă filigranată, respectiv simplă. Între această montură și cele laterale, mai mici, este un spațiu liber unde a fost înfășurată o sârmă simplă care formează câteva spire. Pandantivele laterale, sferice, au fost confecționați din plăcuțe circulare (4 + 4). Fiecare dintre acestea are un cadru, iar în centru o mică granulă.

Bibliografie: Diaconu, Baraschi 1977, 125, fig. 98/2; Dumitriu 2001, 112, Taf. 20/2, 105/2.

I.6. Voinești (com. Voinești; jud. Iași)

Punct: neprecizat; **ansamblu:** tezaur.

Cercel de argint (Greutate = 18,18 gr.), cu trei monturi (una pierdută). Veriga (D = 47,4 mm; grosime = 3,6 mm) este din sârmă de argint pusă în două și torsionată, apoi decorată cu o alta mai subțire filigranată (Pl. 2/6). Aceasta din urmă, a fost introdusă prin bucla care s-a format prin îndoirea

cele care formează veriga. Ea a fost împărțită astfel în două părți egale care au fost introduse în spațiul liber dintre sârmele torsionate. La intrarea în prima montură, ea a fost suprapusă de o alta filigranată, înfășurată în jurul verigii.

Primul pandativ (D = 12,4 mm, măsurat pe orizontală), gol în interior, parțial deformat, a fost confecționat din foiță de argint și decorat cu pseudo-granule (3+3 rânduri). Sârma filigranată care fixează montura este și ea la rândul său suprapusă de o alta mai simplă. Între montura unu și doi este sârmă simplă, înfășurată în jurul verigii. Ea este suprapusă parțial spre montura unu de o alta, tot simplă.

Montura 2 (cea centrală), biconică (D = 22 mm, L = 28,5 mm), goală în interior, este mai mare decât precedenta. A fost decorată cu opt conuri din foiță de argint, câte patru pe fiecare jumătate. În partea lor superioară este câte un cerculeț de sârmă simplă care formează un cadru în jurul bazei fiecărei granule lipite în vârf. Baza fiecărui con este înconjurată de un brâu de sârmă filigranată.

Între conurile decorative, spre partea centrală a pandativului, sunt câte două granule (8 + 8; D = 3 mm), iar spre capetele sale câte patru (4 + 4). Între granulele din capete și cele dinspre centrul monturii biconice au fost lipite câte o sârmă de argint filigranat, în așa fel încât se formează un decor floral (câte patru pe fiecare jumătate).

Între cele două emisfere sunt patru sârme filigranate alăturate. Vârfurile monturii biconice au fost la rândul lor decorate fiecare cu o mulură din sârmă simplă răsucită în formă de arc.

Piesa se află în colecția M.N.I.R. cu nr. inv. 81399.

Bibliografie: Spinei 1994, 25, 124, 127, 455, fig. 21/9; Teodor 2003a, 151, 160, fig. 7/6, 161, fig. 8/7; Oța 2009b, 187–188, 200, 207, Pl. 3/5.

Descoperire întâmplătoare

I.7. Drobeta-Turnu Severin (jud. Mehedinți)

Punct: neprecizat, din teritoriul orașului; **ansamblu:** necunoscut.

Cercel din argint ornamentat cu trei monturi, decorat în tehnica granulației și filigranului (Pl. 3/1). Veriga este parțial ruptă, ceea ce îngreunează posibilitatea de a data ceva mai strâns piesa. Veriga, atât cât se păstrează, nu este din sârmă torsionată. Aceasta nu exclude însă ca partea pierdută să fi fost pusă în două și torsionată, asemenea multor cercei cu trei monturi pe verigă. O sferă laterală a fost pierdută. Cea păstrată este decorată în tehnica granulației și este mai mică decât cea centrală. Între monturi este o sârmă de argint filigranată înfășurată în jurul verigii. O alta similară este și în partea cealaltă a monturii centrale. Aceasta din urmă este executată din foiță de argint. În zona centrală sunt fixate patru sârme filigranate dispuse una lângă alta,

de jur împrejurul monturii. La capete, lângă verigă este câte o mulură de sârmă înfășurată în spirală. Suprafața pandantivului central are ca decor principal opt piramide din foiță de argint, câte patru pe fiecare jumătate. Vârful acestora a fost decorat cu granule (3 + 1). Bazele piramidelor au fiecare câte un cadru de sârmă. Tot pe suprafața pandantivului, spre centru și spre capete, au fost fixate granule de argint care au la bază un cadru de sârmă.

Bibliografie: Dumitriu 2001, 39, 123, Taf. 37/35.

I.8. Isaccea (jud. Tulcea)

Punct: Burg?; **ansamblu:** neprecizat.

Cercel confectionat de bronz și argintat (Pl. 1/7). Veriga este circulară în secțiune. Montura centrală, sferică este decorată pe fiecare jumătate cu câte patru conuri. La baza fiecăruia este un cadru circular din sârmă. De o parte și de alta a sa a fost înfășurată sârmă pentru fixare și câte un brâu sau mulură tot din sârmă (?).

Bibliografie: Dumitriu 2001, 108, Taf. 72/3 (în text trimiterea la ilustrație este greșită, iar bibliografia de la pagina 108 nu se referă la piesa în discuție).

II. Ucraina

Tezaur

II.1. Cernăuți

Punct: neprecizat; **ansamblu:** tezaur.

Pereche de **cercei** cu trei monturi pe verigă (Pl. 2/5). Veriga este din bară simplă, circulară în secțiune. Montura centrală, mai mare decât cele laterale, este biconică. Pe centru are trei sârme care delimitează cele două jumătăți. Decorul constă în opt conuri de foiță metalică (4 + 4). La baza fiecăruia este un cadru de sârmă filigranată, iar în vârf este lipită o sârmă în formă de cerc, iar deasupra ei o granulă. Fiecare jumătate a celor două conuri care formează pandantivul central este împărțită în patru zone de câte un șir de granule. Acestea pornesc din vârf, prin spațiul lăsat între ornamentele în formă de con și se îndreaptă spre centru. În zonele în care veriga trece prin pandantiv, este câte o mulură din sârmă îndoită în formă de arc. În jurul verigii, de o parte și de alta a monturii centrale, a fost înfășurată sârmă pentru fixare și crearea unui spațiu până la pandantivele laterale. Aceștia sunt sferici și au fost decorați cu granule.

Bibliografie: Ćorović-Ljubinković 1954, 83–84, sl. 4; Spinei 1994, 127, 453, fig. 19/4–5.

III. Serbia

Tezaur

III.1. Braničevo (opšt Braničevo)

Punct: Rudine; **ansamblu:** tezaur.

Pereche de **cercei** cu trei monturi pe verigă (Pl. 2/1–2). Veriga este din bară simplă, circulară în secțiune. Montura centrală, mai mare decât cele laterale, este de formă sferică. Pe centru are o mulură de granule flancată de patru sârme filigranate, câte două pe fiecare parte. Decorul celor două jumătăți care compun pandantivul constă în opt conuri de foiță metalică (4+4). La baza fiecăruia este un cadru de sârmă filigranată, iar în vârf sunt lipite granule (3+1). În spațiul rămas liber dintre conuri, au fost realizate tot din granule mici triunghiuri cu baza lipită de sârmele filigranate care flanchează mulura. Spre verigă decorul este executat similar, dar triunghiurile sunt poziționate invers. De o parte și de alta a monturii centrale, în jurul verigii a fost înfășurată sârmă filigranată pentru decor, o mai bună fixare și pentru a crea un spațiu între pandantive. Monturile laterale sunt tot sferice și au fost decorate similar. Singurul element care nu se regăsește ca decor este mulura centrală de granule, iar triunghiurile au fost executate dintr-un număr mai mic de granule.

Bibliografie: Popović, Ivanišević 1988, 153, 154, sl. 24/2–3.

Descoperire întâmplătoare (?)

III.2. Kalna (opšt Knjaževac)

Punct: ? Autoarea studiului plasează localitatea lângă Pirot, dar actual Kalna aparține de opština Knjaževac.

Pereche de **cercei** de argint cu veriga simplă și trei monturi sferice (Pl. 2/3–4). Pandantivele laterale sunt puțin mai mici decât cel central, dar au fost decorați la fel. Primul cercel are o parte a verigii lipsă și a fost ornamentat cu opt conuri de foiță de argint, câte patru pe fiecare jumătate. Vârfurile lor au câte patru granule (3 + 1), iar bazele au un cadru de sârmă. Partea centrală a fost și ea ornamentată cu patru spire de sârmă filigranată. Același decor se întâlnește și în spațiul dintre monturi. Pandantivul central a fost identic, dar mai mare. D. păstrat = 55 mm, D monturii centrale = 18 × 18 mm. Al doilea cercel are un pandantiv lipsă. Este decorat similar cu precedentul. D. păstrat = 47 mm, D monturii centrale = 18 × 18 mm, D monturilor laterale = 13 × 13 mm, D. verigii = 3,5 mm.

Bibliografie: Ćorović-Ljubinković 1954, 86, sl. 9.

IV. Macedonia

Descoperire întâmplătoare

IV.1. Prilep (opšt. Prilep)

Punct: Varoš, Markovi Kuli; **ansamblu:** neprecizat.

Cercel din argint, de tip cuman (Pl. 2/9), decorat în tehnica granulației și filigranului. Veriga

este executată din sârmă de argint pusă în două și torsionată, decorată cu o alta mai subțire, filigranată. Monturile laterale, sferice, sunt ajurate. Pentru fixare pe verigă s-a utilizat sârmă filigranată. Montura centrală, mai mare, este biconică. La baza conurilor se află o mulură de granule de argint flancată de două cercuri de sârmă filigranată, paralele și distanțate. Pe fiecare con se află alte patru mai mici, decorate în vârf cu patru granule dispuse în formă de piramidă. Bazele conurilor sunt înconjurare de câte un cerc de sârmă filigranată. Suprafața fiecărui con care formează montura centrală este decorată cu triunghiuri de granule, lipite în spațiile libere, patru la bază și patru la vârfuri. $D = 53 \times 50$ mm, D montura centrală = 39×25 mm, D monturi laterale = 14 mm, grosimea verigii = 5 mm. Piesa se află la Muzeul de Artă Decorativă din Belgrad.

Bibliografie: Ćorović-Ljubinković 1954, 88, sl. 13; Maneva 1992, 195, Pl. 21/58/50; Oța 2008, 97; Oța 2010, 121, Pl. 3/3, 126.

V. Bulgaria

Necropolă

V.1. Skravena (obšt. Botevgrad, oblast Sofia)

Punct: tumulul nr. 1 al necropolei trace de lângă Skraveva; **ansamblu:** necropolă de înhumăție.

Mormântul 42. Pereche de cercei din argint aurit cu veriga simplă și trei monturi (Pl. 3/2–3). Pandantivele laterale, mai mici decât cel central, sunt sferice decorați cu pseudo-granule. Între monturi este o sârmă filigranată înfășurată în jurul verigii. Aceasta din urmă, a fost decorată în partea centrală cu o sârmă buclată flancată de altele două filigranate. La capete, lângă verigă este câte o mulură de sârmă înfășurată în spirală. Suprafața pandativului central are ca decor principal opt piramide, câte patru pe fiecare jumătate. Vârful acestora a fost decorat cu granule (3+1). Bazele piramidelor au fiecare câte un cadru de sârmă filigranată. Tot pe suprafața pandativului, spre centru și spre capete, au fost fixate granule de argint care au la bază un cadru de sârmă. Din mormânt provine și o monedă din timpul țarului Ioan Asan al II-lea (1218–1241).

Bibliografie: Agrè 1990, 23, 24, obr. 17.

Tezaure

V.2. Divdiadovo (oblast Șumen)

Punct: carieră; **ansamblu:** tezaur.

Pereche de cercei de aur cu veriga de sârmă simplă, două monturi sferice și altele trei mai mici (Pl. 1/12–13). Monturile centrale au fost decorate pe fiecare jumătate cu patru decoruri în formă de

paraboloid. Partea lor superioară are lipită câte o granulă. La baza lor este câte un cerc de sârmă filigranată, de jur împrejur. Spațiul rămas liber este decorat cu granule. Partea mediană a monturilor este ornamentată cu sârmă fixată în jurul lor. De o parte și de alta a celor două pandantive sferice, în jurul verigii a fost înfășurată două sârme. În părțile laterale, în punctul în care se termina acest ornament, a fost introdusă câte o montură semisferică. Tot pe verigă a mai fost introdus un al treilea decor, la o mică distanță. A doua piesă are o parte a verigii ruptă.

Pereche de cercei de aur cu veriga de sârmă simplă, o montură centrală, două mici laterale și o alta distanțată (Pl. 1/10–11). Una din piese are veriga ruptă. Cealaltă, păstrată, are o buclă la un capăt. Montura centrală este decorată aproape similar cu perechea precedentă. Diferențele se observă doar în partea mediană care a fost decorată cu tubulețe distanțate, confecționate din sârmă spiralată. Spațiul rămas liber dintre paraboloide a fost umplut cu mici cerculețe de sârmă. Restul decorurilor sunt similare cu perechea precedentă.

Bibliografie: Mollov 1927–1928, 301, obr. 120, rândul doi și trei, 302.

V.2. Dobrogled (obšt. Aksakovo, oblast Varna)

Punct: Paradžik; **ansamblu:** tezaur.

Pereche de cercei din aur (Pl. 1/8–9), similari ca execuție cu exemplarul de la Coconi.

Bibliografie: Kuzev 1961, 14, obr. 1; Constantinescu 1972, 100; Neševa 1985, 117, Tabl. 5/4.

V.3. Dragijevo (obšt. Lyaskovets, oblast Veliko Tărnovo)

Punct: neprecizat; **ansamblu:** tezaur¹¹.

Cerceii sunt pereche, din argint, ornamentați în tehnica granulației și filigranului (Pl. 3/2–3). Veriga a fost confecționată din sârmă pusă pe un anumit segment în două și apoi torsionată. Decorul ei a fost realizat cu sârmă filigranată. Pe ea au fost introduși trei pandantive, doi mai mici, sferici și ajurați, dispuși în lateralele unuia central mai mare, biconic. Decorațiile sale sunt piramidale, câte patru pe fiecare jumătate. Vârfurile sunt ornamentate fiecare cu patru granule, trei la bază și una peste ele. În zona sa mediană este o mulură de granule. Pe suprafața fiecărui con, la baze, sunt triunghiuri de granule, din al căror vârf pleacă spre verigă câte

¹¹ Piesele aparțin unui tezaur mai mare, care cuprindea și un al treilea cercel de același tip (cuman), însă cu alte caracteristici ornamentale, două brățări din sârme împletite și o altă pereche de cercei. Din tezaur făceau parte și monede emise în timpul lui Mihail Șișman (1322–1330). Andronic al II-lea și Mihail al IX-lea (1282–1328).

un șir, împărțind astfel montura în suprafețe egale.

Bibliografie: Ćorović-Ljubinković 1954, 87; Filow 1919, 41, fig. 37, 34 (rândul doi, piesele din stânga și din dreapta); Oța 2010, 121, Pl. 3/4–5, 124–125

V.4. Nikopol (obšt. Nikopol, oblast Pleven)

Punct: Harmanlăka

Cercel de aur cu trei monturi inegale (Pl. 3/10). Veriga este confecționată dintr-o sârmă pusă în două și torsionată. A fost ornamentată cu altă sârmă mai subțire filigranată. În partea centrală este o montură confecționată din două piramide de foiță de aur puse bază în bază. Laturile sale lungi au fost decorate fiecare cu o sârmă spiralată. De o parte și de alta a fiecăreia, este câte una filigranată. Fațetele sale au fost decorate ca motiv principal cu un tetraedru din plăcuțe triunghiulare ornamentate cu un cadru de sârmă filigranată. În apropierea bazei, pe fiecare plăcuță este câte o granulă. Pe suprafața plăcuțelor care formează piramidele, au fost lipite câte patru granule alăturat, în linie, dinspre vârf spre baza tetraedrelor. Spațiile rămase libere au fost umplute cu cerculețe de sârmă simplă. În fiecare colț al triunghiurilor care formează piramidele a fost montată o granulă. Baza fiecărei piramide este decorată cu o sârmă filigranată, iar la colțuri cu câte un tub de sârmă. Vârfurile piramidelor au fost la rândul lor decorate cu o mulură de granule. Spațiul dintre montura centrală și cele laterale a fost umplut cu sârmă filigranată înfășurată în jurul verigii. Monturile laterale sunt mai mici, similare ca dimensiune și decor. Acestea au fost confecționate fiecare din două jumătăți compuse din petale de foiță de aur, decorate cu un cadru de sârmă filigranată. În centrul fiecărei petale este o granulă înconjurată la bază de o sârmă. Pe centru este o bandă încadrată pe lungime de câte o sârmă filigranată. Pe ea au fost lipite mici tuburi din sârmă filigranată. De o parte și de alta a monturilor laterale este câte o mulură de sârmă spiralată.

Bibliografie: ArcheologijaSof, 25, 1983, 3, coperta.

Descoperiri de tip neprecizat

V.5. Stara Zagora (oblast Stara Zagora)

Punct: neprecizat; **ansamblu:** tezaur.

Cercel din aur cu trei monturi inegale (Pl. 3/4). Veriga este confecționată dintr-o bară simplă, dar groasă. Montura centrală este biconică. Decorul său principal constă în câte patru piramide din foiță de metal. Baza lor are un cadru de sârmă filigranată. Vârfurile au un decor din trei granule lipite una de alta și suprapuse de o a patra. În apropierea bazei conurilor a fost lipită câte o sârmă filigranată de jur-împrejur. Spațiul rămas liber a fost decorat cu patru cerculețe de sârmă fixate perpendicular pe baza conurilor. La vârfuri se află câte o mulură de sârmă spiralată. Monturile laterale

sunt mai mici, din foiță de aur. Pe centru fiecăreia și pe laterale este o mulură de sârmă spiralată. Spațiul dintre monturi este nedecorat. La mică distanță, în exteriorul monturilor laterale, se află alte două formate tot din sârmă spiralată.

Bibliografie: ****Istoria na Bălgaria. Tom tretı. Vtora Bălgarska dăržava*, 133, fig. 3.

V.6. Șumen (oblast Șumen)

Punct: neprecizat; **ansamblu:** tezaur.

Cercel din aur cu trei monturi inegale (Pl. 3/5). Veriga este confecționată dintr-o bară simplă, dar groasă. Montura centrală este confecționată din două piramide de foiță de aur. Fiecare fațetă are un cadru triunghiular de sârmă filigranată, iar în interiorul lor sunt granule distanțate. Decorul principal constă din câte patru piramide din foiță de aur. Pe suprafața fiecărei fațete este câte un cadru de sârmă filigranată. În vârful fiecărei piramide este câte o granulă. De o parte și de alta a monturii centrale este câte o mică mulură de sârmă spiralată. Monturile laterale sunt mai mici, similare ca dimensiune și decor. Acestea au fost confecționate fiecare din două jumătăți compuse din petale de foiță de aur, decorate cu un cadru de sârmă filigranată. Pe suprafața fiecărei petale sunt câte cinci granule distanțate dispuse în jurul unei o a șasea granulă aflată în centru. Spațiul dintre monturi a fost decorat cu sârmă filigranată. După cea de-a doua montură laterală a fost înfășurată în jurul verigii o altă sârmă filigranată, la al cărei capăt este un alt decor din același material care sugerează o mulură.

Bibliografie: ****Istoria na Bălgaria. Tom tretı. Vtora Bălgarska dăržava*, 230, fig. 2, 231.

V.7. Punct nespecificat din Bulgaria.

Cercel cu veriga din sârmă torsionată (Pl. 3/9). Monturile laterale lipsesc. De o parte și de alta a celei centrale a fost înfășurată sârmă în jurul verigii. Montura centrală este confecționată din două piramide de foiță metalică, puse bază în bază. În laterale sunt două muluri. Baza piramidelor a fost decorată la colțuri cu tuburi de sârmă spiralată. Pe triunghiurile care formează piramidele au fost lipite granule izolate. Fiecare fațetă a celor două piramide a fost decorată cu o alta mai mică. În vârfuri au fost fixate câte o granulă. Pe suprafețele lor au fost lipite granule, aproximativ în partea centrală.

Bibliografie: Georgieva 1961, 4, sl. 1/11.

VI. Croația

Necropole

VI.1. Biskupija (županija Šibenik-Knin)

Punct: Crkvina; **ansamblu:** necropolă.

Cercel cu veriga din sârmă simplă (Pl. 1/5). Montura în formă de elipsoid, a fost decorată pe centru cu patru paraboloide de foiță de metal. În

partea lor superioară este aplicată o granulă a cărei bază este înconjurată de o sârmă simplă. Partea inferioară a lor a fost decorată cu un cerculeț de sârmă filigranată, iar de lângă ele pleacă alte triunghiuri din granule. De o parte și de alta a paraboloidelor, la mică distanță, sunt câte un cadru circular de granule. De o parte și de alta a lor sunt alte triunghiuri executate tot din granule. Capetele monturii au fost decorate și ele tot în tehnica granulației.

Cercel cu veriga din sârmă simplă (Pl. 1/4). Montura biconică, a fost decorată în tehnica granulației și filigranului. Ornamentul constă în trei rânduri de paraboloide de foiță de metal, iar de o parte și de alta cu două rânduri de câte trei. Acestea din urmă au fost fixate exact în spațiile lăsate libere dintre paraboloidele care formează rândul central. În partea lor superioară este aplicată o granulă a cărei bază este înconjurată de o sârmă filigranată. Spațiul rămas liber a fost decorat cu cerculețe de sârmă filigranată. În exteriorul decorului realizat cu paraboloide, de o parte și de alta a sa, pe montură, sunt câte două cerculețe de sârmă filigranată lipită de jur-împrejur și distanțate.

Bibliografie: Jelovina 1976, 21–24, 97–99, T. XVII/5–6

VI.2. Brenkovac (županija Zadar)

Punct: Podgrade; **ansamblu:** necropolă.

Montură de **cercel** similară (Pl. 1/3) cu piesele de la Bribir-Vratnice, dar cu rândurile de paraboloide de câte trei ($3 + 3 + 3$), asemenea exemplarului 2 de la Biskupija-Crkvine.

Bibliografie: Jelovina 1976, 37, 87–99, T. LII/14.

VI.3. Bribir (županija Šibenik-Knin)

Punct: Vratnice; **ansamblu:** necropolă înhumăție.

Mormântul 63; **inventar:** doi **cercei** din bronz (Pl. 1/1–2), cu veriga din sârmă simplă. Montura în formă de elipsoid, a fost decorată 12 paraboloide de foiță de metal ($4+4+4$), dispuse similar cu piesa nr. 2 de la Biskupija-Crkvine, adică pe trei rânduri. În partea lor superioară este aplicată o granulă a cărei bază este înconjurată de o sârmă simplă. Partea inferioară a lor a fost decorată cu un cerculeț de sârmă. Spațiul dintre paraboloide este decorat cu sârme filigranate dispuse în „X” care formează cadre rombice.

Bibliografie: Jelovina 1976, 35–36, 97–99, T. XLVIII/12–13; ****Nakit na tlu sjeverne Dalmacije od prapovijesti do danas*, Izložba, Zadar, 1981, 190, sl. 3/14, p. 193, T. 31, stânga jos.

Tipul descoperirilor

Exemplele studiate provin din diverse tipuri de descoperiri, anume necropole (*Cuptoare*, *Bribir*, *Biskupija*, *Biljane*, *Skravena*), tezaure (*Dragijevo*, *Păcuiul lui Soare*, *Braničevo*, *Voinești*, *Cernăuți*, *Jiana Mare*, *Nikopol*, *Dobrogled*, *Divdiadovo*), așezări (*Coconi*). Alte piese au fost găsite întâmplător (*Prilep*, *Drobeta-Turnu-Severin*, un punct nespecificat din Bulgaria?).

Tipurile de piese pe care apar decorațiile analizate sunt diverse.

Cele mai simple exemple sunt cele care au o sferă simplă pe verigă, fixată de-o parte și de alta cu sârmă (*Enisala*).

Urmează sfere introduse pe o verigă din sârmă simplă, fixate în același mod cu exemplele precedente. Spre capetele sârmei care are rol de fixare a monturii, este o altă sârmă spiralată fixată în jurul verigii (*Coconi*, *Isaceea*, zona *Varna*).

Caracteristici de execuție

Materialele utilizate pentru confecționarea lor au fost bronzul, argintul și aurul.

Pentru a simplifica dar și a sistematiza discuția a supra cerceilor, am preferat analiza separată a verigilor, pandantivelor laterali și a celor centrali.

1. *Verigile* sunt de două feluri: simple (*Skravena*, *Stara Zagora*, *Șumen*, *Braničevo*, *Kalna*, *Cernăuți*, *Coconi*, *Isaceea*, *Dobrogled*, *Divdiadovo*, *Enisala*, *Bribir*, *Biskupija*, *Brenkovac*) și din sârmă torsionată (*Prilep*, *Voinești*, *Păcuiul lui Soare*, *Cuptoare*, *Dragijevo* și o piesă cu loc de descoperire nespecificat din Bulgaria). În cazul piesei descoperite la *Drobeta-Turnu Severin* nu putem spune cu certitudine ce fel de verigă a avut, o parte din ea fiind ruptă și pierdută, iar partea păstrată are trei pandantive pe verigă. Se adaugă faptul că astfel de piese, chiar dacă au avut veriga din sârmă pusă în două și torsionată, aceasta se realiza de regulă doar parțial, în zona vizibilă, ori aici chiar ea lipsește.

2. *Pandantivele laterale* sau *ornamentele laterale*, acolo unde ele există, sunt cunoscute în mai multe variante.

Cel mai simplu decor amplasat în lateralele pandantivului central constă în buclarea unei sârme sau îndoirea sa în spirală, după care se înfășura în jurul verigii la o anumită distanță de montura centrală. Astfel de situații sunt observate la podoabele de la *Coconi* și cele de la *Dobrogled*. O altă posibilă piesă pare a fi cea de la *Isaccea*. Toate aceste exemplare se asociază cu verigi simple, iar pandativul central este decorat cu paraboloide de foiță de aur sau bronz.

Un caz asemănător cu precedentul, este observabil la cerceii de la *Divdiadovo*, unde a fost introdusă o mică montură semisferică având rolul de a acoperi capătul sârmei înfășurate în jurul verigii. La o mică distanță a mai fost fixată o altă decorație similară.

O a treia situație este aceea când pandantivele laterali sunt decorați similar cu cel central, dar au dimensiuni sensibil mai mici (*Braničevo* și *Kalna*). Ei se asociază cu verigi simple.

Un alt grup de podoabe este cel format din piese care au pandantivii laterali sferici, ajurați (*Prilep*, *Cuptoare*, *Dragijevo*). Fără excepție au apărut pe cercei cu veriga din sârmă torsionată.

Cel de-al cincilea grup, cuprinde acele pandantive decorați cu pseudo-granule sau granule. Aici se disting două sub-variante. Prima este aceea a pieselor care au întreaga suprafață decorată (*Cernăuți*, *Dragijevo*, *Skravena*, *Drobeta-Turnu Severin*). Cea de-a doua este cea a pieselor care au doar zona centrală decorată (*Voinești*). Acesta are bune analogii cu pandantivele unui alt cercel descoperit în Moldova, la *Oțeleni*¹². Acesta a fost datat cu monede emise în special la sfârșitul secolului al XIII-lea, ultima emisiune fiind din 1290.

Următoarea grupă este formată de pandantivele laterale de formă sferică, realizați din plăci circulare lipite între ele (*Păcuiul lui Soare*).

Urmează acele piese în formă de elipsoid, ca de exemplu la *Jiana Mare*.

O ultimă grupă este formată din acele monturi confecționate din discuri sau foițe metalice în formă de petală decorate în tehnica granulației și filigranului. Și aici se observă două sub-variante. Prima o constituie cercelul de la *Șumen*, iar cea de-a doua cel de la

Nikopol. Verigile pe care au fost montați sunt diferite ca mod de execuție.

În cazul unei alte piese provenite din Bulgaria, pandantivele lipsesc, deși foarte probabil ei au existat.

Alte câteva piese au dispus și de un al treilea tip de decor. Acestea au fost de dimensiuni reduse și sunt poziționate în exteriorul monturilor laterale. Este vorba de piesele descoperite la *Șumen* și *Stara Zagora*. În ambele cazuri apare pe cercei cu veriga simplă.

3. *Pandantivii centrali*, fiind și cei mai mari, necesită o discuție mai amănunțită. În primul rând se constată o mare diversitate a lor din punct de vedere al formelor. Aceștia pot fi sferici (*Braničevo*, *Kalna*, *Păcuiul lui Soare*, *Coconi*, *Isaccea*, *Dobrogled*, *Enisala*, *Divdiadovo*), biconici (*Cuptoare*, *Cernăuți*, *Voinești*, *Prilep*, *Stara Zagora*, *Drobeta-Turnu Severin*, *Skravena*, *Biskupije*), în formă de elipsoid (*Jiana Mare*, *Biskupija*, *Brenkovac*, *Bribir*, *Dragijevo*), ori în forma a două piramide patrulatere regulate puse bază în bază (*Șumen*, *Dragijevo*, localitate neprecizată din Bulgaria).

I. Decorul conic

A fost observat pe două tipuri de cercei. Din punct de vedere numeric și al repartiției teritoriale, este cel mai răspândit.

1.1. Acest decor apare inițial pe cercei cu pandativ sferic. În sud-estul Europei, este prezent pe o piesă de la *Enisala* (Pl. 1/14). Tipul de verigă este simplu. Alte decoruri secundare lipsesc. Analogiile duc spre spațiul controlat de către populațiile turcice din secolele XI–XII¹³.

1.2. Un alt tip de cercei pe care apare acest decor este cel cu trei monturi pe verigă.

1.2.1. Un prim sub-tip este cel al exemplarelor cu veriga simplă (*Braničevo*, *Kalna* și *Cernăuți*). În acest caz se disting două variante.

1.2.1.1. Prima dintre ele este reprezentată de cerceii care au pandativul central de formă sferică (*Braničevo* și *Kalna*). Pe lângă decorul din conuri, în acest caz mai apar și motive secundare, realizate în tehnica granulației și filigranului (Pl. 2/1–2, 3–4).

Pandantivele laterale sunt similari celui central, însă de dimensiuni sensibil mai mici.

Geografic este vorba de zona de la sudul Dunării Mijlocii. Cronologia absolută pentru

¹² Teodor 2003b, 168, 174, fig. 2/6, 175, fig. 3/6.

¹³ Pletneva 1981, 240, 259, rus. 82/99, 261, rus. 84/1.

piesele din spațiul central balcanic indică sfârșitul secolului al XIII-lea și eventual începutul celui următor.

I.2.1.2. Varianta cerceilor cu pandantiv central biconic este reprezentată de exemplarele de la *Cernăuți* (Pl. 2/5). Din punct de vedere stilistic se deosebesc de toate celelalte piese, ceea ce indică un atelier diferit.

I.2.2. Un al doilea sub-tip este constituit din acele piese care au veriga din sârmă pusă în două pe un anumit segment și torsionată (*Voinești, Cuptoare, Prilep, Păcuil lui Soare și Jiana Mare*). În funcție de forma pandantivului central se disting următoarele variante:

I.2.2.1. Piese cu pandantivul central biconic (*Voinești, Cuptoare, Prilep*). Din punct de vedere ornamental se disting trei sub-variante.

I.2.2.1.a. Prima dintre ele este reprezentată de exemplarul de la *Voinești* (Pl. 2/6), decorat suplimentar cu granule și sârmă filigranată. La baza conurilor, în punctul de îmbinare, a fost montată o sârmă spiralată flancată de altele două filigranate.

I.2.2.1.b. A doua o constituie piesele din M. 189 de la *Cuptoare* (Pl. 2/7–8). Aici decorul suplimentar este dispus între conurile ornamentale și constă în triunghiuri de granule. În zona centrală a pandantivului sunt patru spire alăturate se sârmă filigranată.

I.2.2.1.c. Cel de-al treilea exemplar și subvariantă a fost descoperit la *Prilep* (Pl. 2/9) și este decorat similar cu cerceii de la *Cuptoare* (Pl. 2/7–8). Singura diferență este în zona centrală, unde două dintre spirele de argint filigranate au fost înlocuite cu o bandă metalică pe care este lipit un brâu de granule.

La acești cercei, monturile laterale sunt cunoscute în două variante. Prima este executată din foiță de argint, din două semisfere și decorată cu pseudo-granule (*Voinești*), iar cea de-a doua din două semisfere ajurate (*Cuptoare, Prilep*).

I.2.2.2. Piese cu pandantivul central sferic (*Păcuil lui Soare*). Cele laterale, mai mici, sferice, au fost confecționate din plăcuțe circulare lipite între ele (Pl. 2/10).

I.2.2.3. Piese cu pandantivul central elipsoidal (*Jiana Mare*), decorat cu trei rânduri de conuri. Pandantivele laterale sunt tot elipsoidale (Pl. 2/11).

II. Decorul piramidal

Este observat pe piese descoperite la *Dragijevo, Drobeta-Turnu Severin, Șumen, Stara Zagora și Skravena*.

Din punct de vedere al tipologiei verigilor, se constată că este vorba de exemplare executate din sârmă simplă (*Drobeta-Turnu Severin și Skravena*) și sârmă torsionată (*Dragijevo*). Toate piesele au trei pandantive, câte unul central și doi laterali. Pandantivele centrale sunt, în toate cele trei cazurile, biconice. La niciuna dintre piese, decorul nu este identic. Cele mai mari similitudini sunt între piesele de la *Drobeta-Turnu Severin* (Pl. 3/1) și cele de la *Skravena* (Pl. 3/2–3). Singurul element care diferențiază pandantivele centrale sunt decorul din zona de îmbinare a conurilor. Dacă în primul caz el constă în patru spire din sârme filigranate, în cel de-al doilea, pe centru este o sârmă spiralată strâns, flancată de câte una filigranată. Pentru piesele de la *Dragijevo* (Pl. 3/6–7), decorul de la baza conurilor constă într-un brâu de granule. Spațiul dintre piramidele decorative este ornamentat cu triunghiuri de granule puse bază în bază. Din vârful fiecăruia pleacă o linie de granule spre vârful conurilor care formează montura centrală.

Pandantivele laterale, mai mici, sunt în toate cele trei descoperiri, sferice. Ca mod de execuție sunt fără excepție diferiți. La *Dragijevo* ei sunt ajurați, la *Drobeta-Turnu Severin*, decorați cu șiruri paralele de granule, iar la *Skravena* au fost ornamentați cu pseudogranule. Se poate observa persistența în cele trei cazuri a motivului șirurilor paralele, dar executate de fiecare dată în mod diferit.

Din punct de vedere al repartiției teritoriale, se poate observa că sunt piese produse în sudul Dunării, în spațiul actual al Bulgariei. Doar sporadic au pătruns la nordul fluviului, probabil prin comerț. Foarte probabil aceste piese aparțin unor ateliere diferite. Din punct de vedere decorativ, între exemplarele de la *Drobeta-Turnu Severin* și cele de la *Skravena*¹⁴ nu se observă diferențe semnificative. Cel mai probabil piesele au fost produse cel mai târziu spre finalul secolului al XIII-lea. În ceea ce privește piesele de la

¹⁴ Este de precizat faptul că în necropola aceasta au fost descoperite monede emise în timpul lui Ioan Asan al II-lea (1218–1241).

Dragiievo, pot fi datate la finalul secolului al XIII-lea și începutul secolului al XIV-lea.

III. Decorul în formă de paraboloid apare pe trei tipuri de cercei. Este și el destul de puțin întâlnit, fiind observabil la piesele descoperite la *Bribir*, *Biskupija*, *Divdiadovo*, *Brenkovac*, *Isaccea*, *Coconi* și *Dobrogled*. Din start se poate observa faptul că se conturează două areale de distribuție. Primul este reprezentat de zona Dalmației, iar cel de al doilea de teritoriul de la Dunărea de Jos. Cronologia lor relativă indică și ea două mari grupe. Cea mai timpurie se leagă de regiunea de coastă a Croației unde aceste piese sunt databile în secolele IX–X. La Dunărea de Jos, piesele sunt mai târzii și au fost datate în secolul al XIV-lea.

Principala caracteristică a lor constă în veriga din sârmă simplă, indiferent de spațiul geografic sau cronologic.

Diferențele apar în momentul analizei pandantivului și în anumite cazuri a decorurilor laterale.

III.1. Astfel, decorul analizat apare pe pandantive sau monturile elipsoidale de la *Bribir*, *Biskupija* și *Brenkovac*. În ceea ce privește dispunerea sa (n. n. a decorului principal), se disting următoarele sub-tipuri:

III.1.1. Ornament format din trei rânduri de conuri (*Bribir*, *Biskupija*, *Brenkovac*). La acesta se adaugă suplimentar motive realizate în tehnica filigranului.

III.1.2. Ornament format dintr-un singur rând de conuri dispuse în zona centrală (*Biskupija*). Suplimentar pe suprafața monturii au mai fost realizate și decoruri în tehnica granulației, șiruri și triunghiuri.

III.2. Un al doilea tip de pandantiv central decorat cu motivul paraboloidului este cel sferic (*Coconi*, *Isaccea*, *Divdiadovo* și *Dobrogled*). În acest caz, de o parte și de alta a monturii, după ce sârma de fixare a fost înfășurată, se realiza o mulură de sârmă spiralată.

În funcție de decorurile suplimentare și materialul de execuție, putem vorbi de patru subtipuri:

III.2.1. *Coconi* (bronz și spire de sârmă filigranată în zona diametrului maxim).

III.2.2. *Isaccea-Burg* (bronz argintat).

III.2.3. *Dobrogled-Aksakovo* (aur și spire de sârmă filigranată în zona diametrului maxim).

III.2.4. *Divdiadovo* (aur, cerceulețe de sârmă pe suprafața pandantivului central, mici muluri simple pe verigă și tuburi de sârmă spiralată distanțate în zona diametrului maxim).

III.3. Similar a mai fost decorată o pereche de cercei de aur descoperiți în tezaurul de la *Divdiadovo*, decorată cu două pandantive de dimensiuni egale, două ornamente laterale și un al cincilea pe verigă.

Cronologia pieselor este relativ unitară, ele fiind datate în cursul secolului al XIV-lea pe baza contextului stratigrafic și a tipologiei.

IV. Tetraedrul ca decor al pandantivului a fost înregistrat momentan doar pe o piesă descoperită la *Nikopol*. Acesta a fost ornamentat similar cu cel de pe piesele descoperite la *Dragiievo*, *Šumen* și de pe un alt cercel provenit dintr-o localitate din Bulgaria.

Cronologia relativă este oferită de poziția stratigrafică a pieselor în timpul cercetărilor arheologice și de similitudinile de execuție a pieselor¹⁵. În cele ce urmează o voi discuta doar pentru acei cercei care nu au putut fi încadrați cronologic pe baza monedelor.

Pe baza situației stratigrafice au fost încadrate piesele de la *Păcuil lui Soare*, anume la mijlocul veacului al XIV-lea. La fel s-a procedat și cu piesele provenite din necropolele din spațiul dalmat. Acestea au fost datate în special în veacurile IX–X, cu unele posibile prelungiri și în secolele XI–XII. În cazul cerceilor avuți în discuție, au fost atribuiți secolelor IX–X.

La *Coconi*, piesa a fost datată în secolul al XIV-lea, ceea ce corespunde cronologic cu perechea de cercei similari de la *Dobrogled*, datați la mijlocul secolului amintit.

Un prim amănunt este modul de execuție al verigii. În cazul pieselor analizate aici, nu avem decât două tipuri, anume cele din sârmă simplă și cele din sârmă pusă parțial în două și torsionată. Ca decor suplimentar, aceasta din urmă putea să mai aibă o altă sârmă mai subțire filigranată, înfășurată printre spațiile libere rămase prin torsionarea celei mai groase. Cronologia lor este destul de bine cunoscută. Reamintim doar că veriga din sârmă pusă în două și torsionată, a început să fie utilizată

¹⁵ Se impune o precizare, anume că în analiza de față nu iau în discuție orfevrăria din veacul al XVI-lea care este aproape fundamental diferită de cea a secolelor precedente.

doar în ultimul sfert al secolului al XIII-lea. În cazul celorlalte piese, ea este de regulă mai timpurie. Nu trebuie însă exclusă nici posibilitatea ca unele exemplare de verigi simple să mai fie utilizate și în secolul al XIV-lea sau chiar în cel de-al XV-lea, ca de exemplu cerceii de la *Coconi*, *Isaccea*, *Dobrogled* și *Dvidiadovo*. Acestea sunt însă cazuri izolate și se poate observa că apar doar la anumite tipuri de cercei.

Un bun element de datare în constituie prezența pandantivelor sferici ajurați. În cazul exemplarelor noastre, la care se asociază doar cu verigi din sârmă torsionată, ei pot fi atribuiți sfârșitului secolului al XIII-lea și secolului al XIV-lea¹⁶ (*Prilep*, *Cuptoare*).

Tot pe baza cronologiei relative se pot aduce completări în datarea piesei de la *Voinești*. Dată fiind asocierea dintre veriga torsionată și modelul decorativ al monturii centrale executat cu sârmă filigranată, această piesă poate fi datată la sfârșitul secolului al XIII-lea¹⁷.

Pentru datarea piesei de la *Șumen* (Pl. 3/5), se poate lua în considerație modul de execuție al monturilor laterale, anume din plăcuțe decorate cu granule și încadrate de o sârmă filigranată. Astfel de piese se regăsesc în special în necropola datată în cursul secolelor XIII–XIV de la *Kaliakra*¹⁸.

Cronologia absolută este cunoscută doar pentru un număr limitat de piese. Este vorba de tezaurul de la *Dobrogled*, *Jiana Mare*, *Dragijevo*, *Braničevo* și *Skravena*. Tezaurul de la *Jiana Mare* conținea monede emise în vremea lui Mircea cel Bătrân (1386–1418) și a lui Mihail I (1418–1420), iar cel de la *Dobrogled* a fost datat cu monede sârbești din vremea lui Ștefan Dușan (1331–1355), contramarcate după anul 1346¹⁹. În cazul celui descoperit la *Braničevo*, în afara pieselor de podoabă mai existau monede emise în timpul lui Jacopo Contarini (1275–1280) și Ștefan Uroș II Milutin (1282–1321). Ultimul, cel de la *Dragijevo*, avea în asociere monede din timpul lui Andronic al II-lea (1282–1328) și Mihail al IX-lea Paleologul (1295–1320).

Datorită faptului că piesele de la *Dobrogled* au bune analogii în cele de la *Coconi* și *Isaccea*, le putem data și pe ele în aceeași vreme.

Tezaurul de la *Jiana Mare* conține piese asemănătoare stilistic. În ambele cazuri datările au fost realizate cu monede emise din ultimul sfert al secolului al XIV-lea până în primul sfert al celui de-al XV-lea. Tipul pandantivelor care decorează veriga este și el specific secolelor XIV–XV. Acesta are bune analogii în piesele descoperite la *Drobeta-Turnu Severin* -termele romane²⁰, *Vărădia*²¹, precum alți cercei din aceleași tezaur de la *Jiana Mare*²², *Olteni*²³ și *Orșova*²⁴.

Cerceii de la *Dragijevo*, cuprind două variante. Asocierea lor în același tezaur și datarea cu monede, demonstrează durata de utilizare a două motive decorative, nu doar pentru ele, ci și pentru alte piese asemănătoare. Cel mai vechi model este reprezentat de cerceii cu pandantive laterale sferice ajurate. Cel de-al doilea, prin motivele decorative auxiliare (pandantive laterale sferice, din plăcuțe circulare decorate cu granule și filigran) indică un model care a fost în uz foarte probabil de la sfârșitul secolului al XIII-lea și pe parcursul celui de-al XIV-lea. Elementul care pledează pentru o încadrare în veacul al XIII-lea este veriga de bară simplă. Argumentul pentru datarea în secolul al XIV-lea ar fi pandantivele laterale ale piesei de la *Șumen*. Monedele din tezaurul de la *Dragijevo* lasă deschisă discuția, piesele putând fi încadrate spre sfârșitul secolului al XIII-lea și primul sfert al celui de al XIV-lea.

În cazul pieselor de la *Skravena*, datarea este destul de simplă, adică în prima jumătate a secolului al XIII-lea. Similitudinea acestei piese cu cea descoperită în teritoriul orașului *Drobeta-Turnu Severin*, indică faptul că și aceasta din urmă trebuie datată foarte probabil în aceeași vreme.

¹⁶ Oța 2010, 117–138.

¹⁷ Oța 2009, 195, 196, 200, 201.

¹⁸ Bobčeva 1978, 160, 169, 173, 178, Tab. VIII/M. 130/1, Tab. XIII/M. 210/1–2, Tab. XV/M. 321/1, Tab. XVII/b.

¹⁹ Constantinescu 1972, 100.

²⁰ Dumitriu 2001, 122, Taf. 37/8.

²¹ Florescu, Micla 1979, 82, fig. 228.

²² Dumitriu 2001, 127, Taf. 39/1–5.

²³ Dumitriu 2001, 130, Taf. 42/3–4.

²⁴ Teicu 2009, 98, 110, Pl. 46/1.

Concluzii

Ca urmare a acestei analize, putem spune că se conturează patru tipuri de decor executat din foiță de argint, aur, bronz sau bronz argintat.

În funcție de modelele de cercei pe care apar, se disting mai multe tipuri și sub-tipuri de cercei.

În ordine cronologică, prima grupă decorativă este formată de cerceiidecorați cu paraboloide. Aceștia, din punct de vedere geografic cuprind două arii de difuzare.

Prima este spațiul dalmat. Cronologia lor este circumscrisă secolelor IX–X (XI). Din punct de vedere tipologic, se disting două mari grupe. Prima dintre ele este formată de piesele descoperite în cimitirele de la *Bribir*, *Brenkovac* și *Biskupija*. Acestea se caracterizează prin montura decorată cu trei rânduri de paraboloide (Pl. 1/1–4). În cadrul lor se disting trei variante: 1: piesele de la *Bribir* (Pl. 1/1–2), 2: piesele de la *Brenkovac* (Pl. 1/3) și 3: piesa de la *Biskupija* (Pl. 1/4).

A doua grupă este reprezentată de o piesă descoperită la *Biskupija* (Pl. 1/5).

Cea de-a doua regiune de difuzare este în spațiul est balcanic. Piesele de aici sunt mai târzii și aparțin secolului al XIV-lea. În acest caz piesele sunt din punct de vedere formal aproape identice, dar diferă materialul de execuție și numărul pandantivelor. În funcție de acest criteriu, putem distinge cinci variante: 1) piesa de la *Coconi* (Pl. 1/6), 2) piesele de la *Dobrogled* (Pl. 1/8–9), 3) cercelul de la *Isaccea-Burg* (Pl. 1/7), 4) o pereche de cercei de la *Divdiadovo* (Pl. 1/10–11) și o alta 5) cu două monturi sferice provenită din aceeași localitate (Pl. 1/12–13). Faptul că sunt din materiale diferite (bronz, bronz argintat și aur) sugerează că provin din ateliere diferite. Limitarea răspândirii lor la nord-estul Balcanilor, sugerează că aici exista moda confecționării și utilizării lor și putem vorbi doar de un produs cu utilizare regională.

A doua grupă decorativă este formată din conuri. Și aici se disting mai multe tipuri, grupe și sub-grupe de cercei pe care apare decorul.

Cel mai simplu tip este format de cercelul descoperit la *Enisala*, decorat cu o singură montură. Din punct de vedere al repartiției geografice el se circumscrie spațiului nord și vest Pontic controlat de către triburile tiurkice.

Cronologia sa sugerează o datare în cursul secolelor XII–XIII.

Al doilea tip cuprinde cerceidecorați cu trei monturi (*Braničevo*, *Kalna*, *Cernăuți*, *Prilep*, *Cuptoare*, *Păcuiul lui Soare*, *Jiana Mare*). În funcție de modul de execuție al verigii, se disting două subtipuri, anume cele simple și cele din sârmă torsionată. În cadrul fiecăreia se disting mai multe grupe, în funcție de caracteristicile de execuție a verigilor și monturilor.

Prima grupă cuprinde piesele găsite la *Braničevo* și *Kalna* (verigi simple, decor identic pe toate cele trei pandantive, dimensiuni diferite ale monturilor). Similitudinea de confecționare precum și aria de răspândire sugerează proveniența dintr-un atelier comun de la Dunărea Mijlocie care a funcționat cândva la sfârșitul secolului al XIII-lea și eventual începutul veacului următor.

A doua grupă cuprinde piesele care au pandantivele lateraledecorați diferit de cel central (*Cernăuți*, *Voinești*, *Prilep*, *Cuptoare*, *Păcuiul lui Soare* și *Jiana Mare*).

Prima sub-grupă este formată de piesele de la *Cernăuți* (verigă simplă).

Cea de-a doua se constituie din acele exemplare cu veriga din sârmă torsionată (*Voinești*, *Voinești*, *Prilep*, *Cuptoare*, *Păcuiul lui Soare*). În funcție de modelul decorului de pe pandantivul central și a modului de execuție al celor laterali, se disting următoarele variante:

a. *Prilep*, *Cuptoare* (monturile laterale ajutate).

b. *Voinești* (monturile laterale decorate cu pseudo-granule).

c. *Păcuiul lui Soare* (monturile laterale din discuri).

Lor li se mai adaugă o piesă, anume cea descoperită în tezaurul de la *Jiana Mare*. În acest caz, nu se cunoaște cu exactitate dacă avea veriga simplă sau torsionată. Analogiile de piese decorate asemănător sugerează că majoritatea exemplarelor decorate cu monturi în formă de elipsoid aveau veriga din sârmă pusă în două și torsionată. În acest sens aș cita piesele de la *Olteni*, *Jiana Mare* și *Jidosița*²⁵.

²⁵ Numărul lor este mai mare, dar în multe cazuri verigile sunt rupte. Este vorba despre piesele de la *Drobeta Turnu Severin*-termele romane, *Vărădia*. Mult mai reduse numeric sunt acele exemplare care au veriga simplă.

Cronologia lor indică utilizarea cerceilor începând cu ultimul sfert al secolului al XIII-lea până în primii 20 de ani ai veacului al XV-lea.

A treia grupă decorativă cuprinde piesele decorate cu piramide din foiță metalică. În acest caz se disting două grupe. Prima dintre ele se constituie din acele piese cu veriga simplă (*Skravena, Drobeta-Turnu Severin, Stara Zagora* și *Șumen*). Dacă piesele din primele două localități sunt extrem de asemănătoare, cele de la *Stara Zagora* (Pl 3/4) și *Șumen* sugerează ateliere de producție diferite. Cronologia celor dintâi este destul de clară, anume în al doilea sfert al secolului al XIII-lea.

Pe baza cronologiei relative pot fi datate și exemplarele de la *Stara Zagora* și *Șumen*, adică foarte probabil la limita secolelor XIII–XIV.

Cea de-a doua grupă este formată din cerceii descoperiți la *Dragijevo*. Aceștia, având în vedere caracteristicile decorative, se împart la rândul lor în două sub-grupe. Prima este formată din perechea de cercei cu pandantivele laterale ajurate. Cea de-a doua este reprezentată de ce de-al treilea cercel din tezaur. Datarea lor se face în special pe baza cronologiei absolute, la sfârșitul secolului al XIII-lea și începutul celui de-al XIV-lea. Lor li se mai poate adăuga un exemplar parțial distrus și care provine dintr-o localitate neprecizată din Bulgaria. Acesta are bune analogii cu veriga și pandantivul celui de-al treilea cercel de la *Dragijevo* și cu pandantivul central al piesei de la *Șumen*.

A patra grupă decorativă este formată din pica de la *Nikopol*. Aceasta se poate data

în cursul secolului al XIV-lea pe baza caracteristicilor de execuție și decorative.

În urma acestei analize, putem spune că suntem în fața unor modele decorative în relief aplicate pe pandantivul unor cercei, fără să îi putem atribui etnic. Faptul că apar sub formă de paraboloid, piramidă, con sau tetraedru nu reprezintă decât variante și preferințe locale ale populației sau ale meșterilor care confecționau aceste piese. Un alt argument ar fi acela că apar pe destul de multe tipuri de cercei, nu pe unul anume.

De asemenea, considerăm că încercarea de atribuire a pandantivelor biconice influențelor orfevierilor cumani este eronată. Acest tip de pandantiv se regăsește în orfevrăria sud-estului european cu mult înaintea venirii cumanilor, în zona balcanică. Nici măcar stilul decorului nu se poate lega de o populație anume. Mai degrabă putem spune că el a fost la modă în anumite spații și perioade de timp. Utilizarea termenului *cercei de tip cuman* se datorează mai degrabă dorinței unor arheologi de a distinge un anumit model de cercei de alții (cei cu pandantiv biconic uneori). Tendința este cauzată și de faptul că în acest mod vor să demonstreze sau alteori să constate influența orfevierilor cumani, diferențiindu-i de cei care au activat în cadrul celorlalte populații din sud-estul Europei. Tot în același scop a fost utilizat și argumentul decorului suplimentar aplicat pandantivelor unor cercei. Din această dorință s-a ajuns la confuzii între tipurile de cercei, ca de exemplu *cercei de tip Tokaj* cu cei de *tip cuman*.

BIBLIOGRAFIE

- Agrè 1990** — D. Agrè, *Mogila No. 1 ot nekropola Kraj selo Skravena, Botevgradsko*, ArcheologijaSof, 32, 19903, p. 17–31.
- Bobčeva 1978** — L. Bobčeva, *Nekropole des 13. –14. Jhs. In Kaliakra*, IzvVarna, XIV (XXIV), 1978, p. 152–180.
- Constantinescu 1972** — N. Constantinescu, *Coconi. Un sat din Cîmpia Română în epoca lui Mircea cel Bătrân. Studiu arheologic și istoric*, București, 1972.
- Ćorović-Ljubinković 1954** — M. Ćorović-Ljubinković, *Naušnice T. Z. Tokajskog tipa*, RadMuzejaVM, 3, 1954, p. 81–93
- Diaconu, Baraschi 1977** — P. Diaconu, S. Baraschi, *Păciul lui Soare. Așezarea medievală*, vol. II, București, 1977.

- Dumitriu 2001** — L. Dumitriu, *Der Mittelalterliche Schmuck des Unteren Donaugebietes im 11. –15. Jahrhundert*, București, 2001.
- Filow 1919** — B. D Filow, *L'ancien art Bulgare*, Berna, 1919.
- Florescu, Miclea 1979** — R. Florescu, I. Miclea, *Tezaure transilvane la Kunsthistorisches Museum din Viena*, București, 1979.
- Georgieva 1961** — S. Georgieva, *Bălgarskite srednovekovnih nakiti*, ArcheologijaSof, III, 1961, 1, p. 4–10.
- Jelovina 1976** — D. Jelovina, *Starohrvatske nekropole. Na području između rijeka zrmanje I cetine*, Split, 1976.
- Kuzev 1961** — A. Kuzev, *Grošove na Stefan Dušan s kontramarku*, ArcheologijaSof, III, 1961, 2, p. 14–17.
- Maneva 1992** — E. Maneva, *Srednovekoven nakit od Makedonija*, Skopje, 1992.
- Mollov 1926–1927** — I. Mollov, *Arheologičeski nahodki vā Ŗumensko*, BIBulg, IV, 1926–1927, p. 301–303.
- Neševa 1985** — V. Neševa *Srednovekovnih nakit ot Varnenskija Muzej*, IzvVarna, 21 (36), 1985, p. 114–120 și Tabl. 1–5.
- Oța 2008** — S. Oța, *Orizonturi funerare din Banatul istoric (secolele X–XIV)*, Sibiu, 2008.
- Oța 2009a** — S. Oța, *Podoabe de influență bizantină și orientală de pe teritoriul Banatului istoric (secolele XIII–XIV)*. În: V. Sîrbu, C. Luca (editori), *Miscellanea Historica et Archaeologica in Honorem Professoris Ionel Cîndea*, Brăila, 2009, p. 75–97.
- Oța 2009b** — S. Oța, *Câteva date privind decorul unor cercei de tradiție bizantină descoperiți în Peninsula Balcanică*, Istros, XV, 2009, p. 179–211.
- Oța 2010** — S. Oța, *Cerceidecorați cu pandantiv sferic ajurat în sud-estul Europei (secolele XIII–XIV)*, Apulum, XLVII, 2010, p. 117–138.
- Pletneva 1981** — S. A. Pletneva, *Kočevniki vostočnoevropejskih stepej v X–XIII vv. Pečenegi, torki, polovc'i*, în *Stepi Evrazii v epohu ssrednevekovna*, Arheologija SSSR, 21, 1981, p. 213–222.
- Popović, Ivanisević 1988** — M. Popović, V. Ivanisević, *Braničevo, cité médiévale*, Starinar, 39, 1987 (apare 1988), p. 125–179.
- Spinei 1994** — V. Spinei, *Moldova în secolele XI–XIV*, Chișinău, 1994.
- Teodor 2003a** — D. Gh. Teodor, *Tezaurul feudal timpuriu de obiecte de podoabă descoperit la Voinești-Iași*, p. 147–162. În: *Spațiul carpato-dunăreano-pontic în mileniul marilor migrații*, Buzău, 2003.
- Teodor 2003b** — D. Gh. Teodor, *Obiecte de podoabă din tezaurul feudal descoperit la Oțeleni (raionul Huși, reg. Iași)*, p. 163–175. În: *Spațiul carpato-dunăreano-pontic în mileniul marilor migrații*, Buzău, 2003.
- Țicu 1993** — D. Țicu, *Necropole medievale (sec. X–XIV) din sudul Banatului*, Banatica, 12, 1993, I, p. 229–272.
- Țicu 1998** — D. Țicu, *Banatul montan în evul mediu*, Timișoara, 1998.
- Țicu 2009** — D. Țicu, *Arta minoră medievală din Banat*, Timișoara, 2009.
- *** *Istoria na Bălgaria. Tom tretı. Vtora Bălgarska dăržava*, Sofia, 1982
- *** *Nakiť na tlu sjeverne Dalmacije od prapovijesti do danas*, Izložba, Zadar, 1981

LISTA ILUSTRAȚIEI:

- Pl. 1** — 1–2. Bribir-Vratnice; 3. Brenkovac-Podgrađe; 4. Biskupija-Crkvine (după Jelovina 1976); 6. Coconi (după Constantinescu 1972); 7. Iasceea (după Dumitriu 2001); 8–9. Dobrogled (după Kuzev 1961); 10–13. Divdiadovo (după Mollov 1926–1927); 14. Enisala (după Dumitriu 2001).
- Pl. 2** — 1–2. Braničevo-Rudine (după Popović, Ivanisević 1988); 3–4. Kalna; 5. Cernăuți (după Ćorović-Ljubinković 1954); 6. Voinești; 7–8. Cuptoare-Sfogea (după Țicu 1998); 9. Prilep (după Maneva 1992); 10. Păcuiul lui Soare; 11. Jiana Mare (după Dumitriu 2001).
- Pl. 3** — 1. Drobeta-Turnu Severin (după Dumitriu 2001); 2–3. Skravena (după Agrè 1990); 4. Stara Zagora; 5. Ŗumen (după Istoria na Bălgaria, III, 1982); 6–8. Dragijevo (după Filow 1919); 9. Localitate nespecificată din Bulgaria (după Georgieva 1961); 10. Nikopol (după ArcheologijaSof 1983).
- Pl. 4** — Harta cu localizările punctelor din catalog

LIST OF ILLUSTRATION

- Sketch 1** — 1–2. Bribir-Vratnice; 3. Brenkovac-Podgrađe; 4. Biskupija-Crkvine (according to Jelovina 1976); 6. Coconi (according to Constantinescu 1972); 7. Iasceea (according to Dumitriu 2001); 8–9. Dobrogled (according to Kuzev 1961); 10–13. Divdiadovo (according to Mollov 1926–1927); 14. Enisala (according to Dumitriu 2001).

Sketch 2 — 1–2. Braničevo-Rudine (according to Popović, Ivanišević 1988); 3–4. Kalna; 5. Cernăuți (according to Ćorović-Ljubinković 1954); 6. Voinești; 7–8. Cuptoare-Sfogea (according to Țicu 1998); 9. Prilep (according to Maneva 1992); 10. Păcuiul lui Soare; 11. Jiana Mare (according to Dumitriu 2001).

Sketch 3 — 1. Drobeta-Turnu Severin (according to Dumitriu 2001); 2–3. Skravena (according to Agrè 1990); 4. Stara Zagora; 5. Şumen (according to Istoria na Bălgaria, III, 1982); 6–8. Dragijevo (according to Filow 1919); 9. Unspecified locality in Bulgaria (according to Georgieva 1961); 10. Nikopol (according to ArcheologijaSof 1983).

Sketch 4 — Map containing the location of the points in the catalog

SILVIU OȚA

Muzeul Național de Istorie a României,
Calea Victoriei, nr. 12, sector 3, 030026

București

silviuota@yahoo.com

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

14

Pl. 1 — 1–2. Bribir-Vratnice; 3. Brenkovac-Podgrade; 4–5. Biskupija-Crkvine (după Jelovina 1976); 6. Coconi (după Constantinescu 1972); 7. Isacceia (după Dumitriu 2001); 8–9. Dobrogled (după Kuzev 1961); 10–13. Divdiadovo (după Mollov 1926–1927); 14. Enisala (după Dumitriu 2001). Ilustrații fără scară.

Pl. 2 — 1–2. Braničevo-Rudine (după Popovic, Ivanišević 1988; 3–4. Kalna; 5. Cernăuți (după Ćorović-Ljubinković 1954); 6. Voinesti; 7–8. Cuptoare-Sfogeia (după Teicu 1998); 9. Prilep (după Maneva 1992); 10. Păcuiul lui Soare; 11. Jiana Mare (după Dumitriu 2001). Ilustrații fără scară.

1

2

3

5

6

7

8

9

10

Pl. 3 — 1. Drobeta-Turnu Severin (după Dumitriu 2001); 2–3. Skravena (după Agrè 1990); 4. Stara Zagora; 5. Şumen (după Istoria na Bălgaria, III, 1982); 6–8. Dragijevo (după Filow 1919); 9. Localitate nespecificată din Bulgaria (după Georgieva 1961); 10. Nikopol (după ArheologijaSof 1983). Ilustrații fără scară.

Legenda

- ▲ Cercei decorati cu proeminente în formă de paraboloid
- Cercei decorati cu proeminente în formă de conuri
- ◆ Cercei decorati cu proeminente în formă de tetraedru
- Cercei decorati cu proeminente în formă de piramidă